

ЎЗБЕКИСТОНДА САНОАТ СЕКТОРИНИНГ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ҚўЛЛАБ-ҚУВВАТЛАНИШНИНГ ИҚТИСОДИЙ ОҚИБАТЛАРИ

Равшанкулов Давронбек Мирбек ўғли

Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети

E-mail: tamerlanjanb@gmail.com

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7918188>

ARTICLE INFO

Received: 01st May 2023

Accepted: 09th May 2023

Online: 10th May 2023

KEY WORDS

Саноат, давлат, таркибий ўзгаришлар, технология, модернизациялаш, диверсификация, бюджет, солиқ, пул кредит, нарх, инвестиция, таҳлил.

ABSTRACT

Ушбу мақолада саноат секторининг миллий иқтисодиётда тутган ўрни, унинг барқарор ривожланиши, сектор ривожланишининг иқтисодий натижалари ёритилган.

Кириш

Саноат сектори иқтисодий ривожланиш ва ўсишда ҳал қилувчи рол ўйнайди. Дунё бўйлаб ҳукуматлар саноат кўрсаткичларини рағбатлантириш учун турли хил сиёсатларни, шу жумладан саноат секторини давлат томонидан қўллаб-қувватлашни қабул қилдилар. Ушбу мақоланинг мақсади саноат соҳасини давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг илмий-назарий асосларини ва давлат томонидан қўллаб-қувватлаш сиёсатининг турли шаклларини ўрганишдир.

Умуман саноат республикамиз иқтисодиётининг асосий секторларидан бири ҳисобланади. Чунки, саноат ўзининг қўшимча қиймат яратиши, аҳоли эҳтиёжини қондиришдаги ўрни ва юқори даражага эга бўлган ишлаб чиқариш локомотиви билан бошқа соҳа ва секторлардан тубдан фарқ қилади. Саноат секторининг ривожланиши миллий иқтисодиётнинг барқарор суръатлар билан ривожланишига олиб келади. Саноат соҳасида қазиб олинган, экиб ўстирилган барча ресурсларни қайта ишлаш, улардан янгидан-янги маҳсулотлар ишлаб чиқариш, ассортимент ва номенклатуранинг кўпайиши ҳисобига диверсификациялашув жараёнлари такомиллашади.

Саноат сектори йирик ишлаб чиқариш институти бўлиши билан биргаликда, аҳолини иш билан таъминлаш ва янги иш жойларини ташкил этишда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Саноат секторини иш билан бандликни оширишдаги яна бир муҳим хусусияти қайта ишлаш ва қўшимча қиймат яратишдаги фаоллиги ҳисобига юзага чиқади. Яъни, қайта ишловчи корхоналарнинг кўпайгани ва қўшимча қийматни ортгани сари саноатда ҳам банд бўлган ходимлар сони ортаверади. Бундан кўринадики, қўшимча қиймат ва қайта ишлашнинг ўсиши билан саноатда банд бўлган

ходимлар сонининг ўзгариши ўртасида тўғри боғлиқлик мавжуд. Саноат жаҳон иқтисодийётида иштирок этаётган давлатлар ўртасидаги иқтисодий интеграция жараёнларини мувофиқлаштириш ва иқтисодийёт секторлари ўртасидаги мувозанатни таъминлашга ёрдам беради. Натижада, барча мамлакатларнинг табиий, меҳнат ва молиявий ресурслари, фан- техниканинг барча ютуқларидан оқилона фойдаланиш имконияти юзага келади. Бу эса ўз навбатида юқори қўшимча қийматга эга бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтиришни таъминлайдиган кимё, нефть-газ ва нефть-кимё саноатини, машинасозлик, металлни қайта ишлаш, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш, енгил, озиқ-овқат саноатининг юқори технологияларга асосланган секторларини ва бошқа соҳаларни юксак даражада ривожлантиришни талаб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ш.М.Мирзиёев томонидан қабул қилинган "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги Фармонида "... мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида иқтисодийётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишларида миллий иқтисодийётнинг етакчи секторларини модернизация ва диверсификация қилиш ҳисобига унинг рақобатбардошлигини ошириш масаласи туради [1].

Чунки, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва диверсификациялаш иқтисодий хавфсизликни таъминлаш ҳамда мустаҳкамлашнинг муҳим шарти ҳисобланади. Шунга мувофиқ, изчиллик билан амалга оширилаётган истиқболли лойиҳалар туфайли миллий саноат салоҳияти тобора юксалиб бормоқда.

Саноатни ривожлантиришнинг долзарблиги ва иқтисодийётни такомиллаштиришда тутган ўрнининг ниҳоят даражада кенглиги билан доимий равишда тадқиқотчи олимларнинг диққат марказида бўлган. Хусусан, мавзу юзасидан хорижлик олимлардан Ю.Родионов, Р.С.Портер, Д. Деверюкс, Б.Робертс, Р.Н. Нуреевлар илмий янгиликлар яратган бўлсалар, маҳаллий олимлардан Ё.А.Абдуллаев, А.Абдуҳамидов, У.Мухитдинов, А.А.Ортнқов, Х.Ишбутаева, Ш.Низомова, Э.Х.Махмудов, М.Исоқовлар бир қатор илмий тадқиқотлар олиб боришга муваффақ бўлишган.

Хусусан, А.Артиков "Ўзбекистонда саноатни ривожлантиришнинг қатор имкониятлари, географик ва иқтисодий омиллари"га [5], М.П.Нарзиқулов "Саноатни ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқиш жараёнида асосий эътибор таркибий ўзгаришларга қаратилганлиги"га [6], Э.Х. Махмудов "Саноат секторлари ривожланишига шароит яратишнинг стратегик йўналишлари биринчи навбатда бюджет, солиқ, пул кредит, нарх ва валюта сиёсати каби воситаларни қамраб олган қулай макроиқтисодий муҳитни яратиш"га [7], боғлиқликларига алоҳида тўхталиб ўтишган.

Тадқиқот жараёнида таҳлил ва синтез, индукция ва дедукция, статистик гуруҳлаш, эксперт баҳолаш, илмий абстракциялаш ва бошқа усуллардан кенг фойдаланилди.

Таҳлиллар натижасига кўра, 2021 йилда ялпи ички маҳсулот таркибида саноатнинг (қурилишни қўшган ҳолда) улуши 33,5 фоизни ташкил этгани [4] ва Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга

Мурожаатномасида бу ҳақида тўхталиб [2], "... ҳисобот йилида ҳам мамлакатимизнинг иқтисодий ва ижтимоий соҳаларида мутаносибликка эришилгани, модернизация ҳамда диверсификация туфайли юқори суръатлар таъминланганини алоҳида қайд этгани бунинг яққол тасдиғидир. Яъни, ... Мамлакатимизда қисқа муддатда 161 та йирик саноат объекти ишга туширилди. Бу биз учун келгуси йилда қўшимча 1,5 триллион сўмлик маҳсулот ишлаб чиқариш имконини беради. Масалан, Тошкент иссиқлик электр станциясида буғ-газ қурилмаси барпо этилди. Бу эса қўшимча равишда 2,5 миллиард киловатт электр энергияси ишлаб чиқариш имконини беради. Шунингдек, Навоий иссиқлик электр станциясида иккинчи буғ-газ қурилмаси, Қизилқум бағридаги Авминзо-Амантой олтин конлари негизида гидрометаллургия заводи қуриш бўйича ишлар давом этмоқда.

Ҳозирги вақтда Олмалик кон-металлургия комбинати томонидан "Ёшлик - 1", "Ёшлик - 2" конларини ўзлаштиришга киришилди. Сардоба, Марказий Фарғона ва Тўпаланг сув омборларини қуриш бўйича ишлар жадал олиб борилмоқда. Бу йирик иншоотлар ҳам, ҳеч шубҳасиз, мамлакатимиз иқтисодий ҳаётида муҳим воқеа бўлади.

Фарғона - Марғилон йўналишидаги темир йўл сектори айти пайтда электрлаштирилмоқда.

Бундай юқори кўрсаткичлар чуқур ўйланган ва пухта таҳлиллар асосида ишлаб чиқилган, бир-бири билан узвий боғлиқ стратегик дастурлар ижросининг самарасидир. Айтиш мумкинки, 2017-2021 йилларда саноатни юксак даражада ривожлантириш дастури ҳамда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашга доир сектор дастурларининг изчил ижроси барча секторлар фаолиятида қўшимча қийматга эга рақобатбардош маҳсулотларни тайёрлашда янги саҳифалар очмоқда. Айтиш вақтда саноат маҳсулотларининг қарийб 80 фоизи уларнинг ҳиссасига тўғри келаётгани бунга асос бўлади [1].

Мустақиллик йилларида машинасозлик ва автомобилсозлик, кимё ва нефть-кимё, озиқ-овқат, қурилиш материаллари саноати, фармацевтика ва мебелсозлик, телекоммуникация ускуналари, компьютер техникаси ва мобил телефонлар, кенг турдаги маиший электроника маҳсулотлари ишлаб чиқариш каби секторлар жадал тараққий этиб саноатимизнинг локомативларига айланди. Буларнинг барчаси халқимизнинг юқори технологияли саноат маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини ўзимизда ишлаб чиқарилган арзон ва сифатли товарлар ҳисобидан қондиришга хизмат қилмоқда.

Юқорида қайд этилган соҳалар ишлаб чиқаришни доимий равишда модернизация қилиш ва илм-фан ютуқларидан кенг фойдаланишни тақозо этади. Шу боис саноат корхоналарига энг замонавий техника ва технологияларни жалб этиш бугунги кундаги устувор вазифаларидан бири сифатида долзарблигича қолмоқда.

Кейинги йилларда саноат корхоналари моливий-хўжалик фаолиятини тартибга солиш тизимини шакллантириш ва босқичма-босқич такомиллаштириш натижасида соҳада бир қатор силжишларга эришилди. Таҳлил натижалари кўрсатишича саноат ишлаб чиқаришининг қўшимча ўсиши 2017 йилда аввалги йилга қараганда 5.2 % бўлган бўлса, 2018 йилда 10.8 %ни, 2019 йилда эса 9,0 %ни ташкил этган, 2020 йилга

нисбатан 2019 йил -0.9 % бўлсада, ушбу йиллар оралиғида ўртача 6,16 фоизга ўсганлигини кўришимиз мумкин (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистонда миллий саноат тараққиётининг асосий кўрсаткичлари

Кўрсаткичлар	Й и л л а р				
	2017	2018	2019	2020	2021
Саноат маҳсулоти (амалдаги нархларда), трл.сўм	148,8	235,3	322,5	368,7	456
Саноат ишлаб чиқаришининг кўшимча ўсиши, %	5,2	10,8	5	0,9	8,9
Ялпи ички маҳсулотда саноатнинг улуши (қурилишни)	32,9	33,5	x	x	x
Жами капитал қўйилмаларнинг саноатдаги улуши, %	x	x	x	x	x

Манба: Ўзбекистон Республикаси статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.[3]

2021 йил 2017 йилга нисбатан умумий саноат ишлаб чиқаришида 167,1 %га ошган бўлса, энг кам ўсишга "Кокс ва нефтни қайта ишлаш маҳсулотларини ишлаб чиқариш", "Металл рудаларини қазиб олиш", "Электр, газ, буғ билан таъминлаш ва ҳавони кондициялаш" ва "Металлургия саноати" мос равишда 89,0 %, 114,1 %, 131,4 %, 132,6 % эга бўлган бўлса, энг кўп ўсишга эса "Ёзилган материалларни нашр қилиш ва акс эттириш", "Ёғоч ва пўкак буюмлар, похол ва тўқиш учун материаллар, қоғоз ва қоғоз маҳсулотлари, мебель ишлаб чиқариш", "Бошқа турдаги тоғ-кон саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш" ва "Асосий фармацевтика маҳсулотлари ва препаратларини ишлаб чиқариш" секторлари мос равишда 2,7 марта, 3,2 марта, 3,3 марта ва 4,3 мартага ошганлигини кўришимиз мумкин. Шунингдек, ушбу жадвал маълумотларидан саноатнинг бошқа секторларида ҳам шунга ўхшаш ўзгаришлар бўлганлигини кўрамиз.

Саноат мажмуида амалга оширилган таркибий ўзгаришларда давлатнинг солиқ-бюджет сиёсати, баҳо ва пул-кредит сиёсати, умуман, иқтисодий ислоҳ қилиш бўйича амалга киритилаётган чора-тадбирлар натижасида бир қатор ижобий силжишларга эришилди. Саноат корхоналарини ислоҳ қилиш, таркибий қайта тузиш, саноатда хусусий мулк улушининг янада ошиши, сектор корхоналари бошқарувини бозор тамойиллари асосида шакллантириш саноат ривожланишида муҳим роль ўйнайди.

Саноат соҳасини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш иқтисодий ўсиш ва тараққиётни рағбатлантиришнинг муҳим сиёсат воситасидир. Давлат томонидан қўллаб-қувватлаш сиёсатининг илмий-назарий асослари турли иқтисодий назариялар, жумладан, неоклассик назария, Кейнс назарияси, янги ривожланиш назариясига асосланади. Давлат рағбатлантириш, инфратузилма ва таълимга сармоя киритиш ва соҳани тартибга солиш орқали саноат ривожланишини рағбатлантиришда муҳим рол ўйнаши мумкин. Бироқ, давлат томонидан қўллаб-қувватлаш сиёсати юзага келиши мумкин бўлган қийинчиликлар ва камчиликларни диққат билан ҳисобга олган ҳолда

ишлаб чиқилиши ва амалга оширилиши керак. Сиёсатчилар саноат ривожланиши ва иқтисодий ўсишни самарали рағбатлантириш учун давлат томонидан қўллаб-қувватлаш сиёсатини шаффоф ва ҳисобдорлик асосида, тегишли мониторинг ва баҳолаш механизмлари билан амалга оширишлари керак.

References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги ПФ-4947-сонли фармонининг 1-илоvasи "2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси". Lex.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Халқ сўзи 23 декабрь 2017 й. № 258 (6952).
3. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси сайти <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/industry-2>.
4. Социально-экономическое положение Республики Узбекистон за 2017 год. Ташкент. 2018 г. Стр. 17.
5. А.Ортиков. Саноат иқтисоди. Дарслик. Т.: ТДИУ, 2009. 236 б.
6. Стратегия дальнейшего повншения конкурентоспособности национальной экономики: материалн 1У-го Форума экономистов / отв. ред. М.П. Нарзикулов. Ташкент. Вак1паРгез\$, 2012. С. 8.
7. Э.Х. Махмудов, А. Ортиков, Ф. Каримов. Корхона иқтисодиётнинг асосий бўғини. / Ҳамкор. 2010 йил 7 февраль.